ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

**Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών**

ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837

**"ΨΥΧΟΔΥΝΑΜΙΚΗ ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ ΣΕ ΙΑΤΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ"**

ΤΙΤΛΟΣ

# Η προσωδία και η μουσικότητα στην ψυχοθεραπεία: ψυχοδυναμική και νευροβιολογική οπτική.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ-ΕΛΛΗ

ΨΥΧΙΑΤΡΟΣ

**ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ**

- Λαζαράτου Ελένη, Παιδοψυχίατρος, Καθηγήτρια της Ιατρικής Σχολής του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Επιβλέπουσα Καθηγήτρια.
- Χατζησταυράκης Γεώργιος, Ψυχίατρος , Δρ. ΕΚΠΑ, Ψυχαναλυτής.
- Αγγελόπουλος Ηλίας, Ψυχίατρος, Καθηγητής της Ιατρικής Σχολής του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

**Αθήνα, 2021**

# ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

## ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ:

Εισαγωγή…….6

**Α. Ψυχοδυναμική οπτική**……8

1) Ιστορική αναδρομή……..8

2) Μουσικά στοιχεία της γλώσσας…….10

3) Μουσικό Αντικείμενο……12

4) Η μνήμη και η γλώσσα……..13

5) Η αναλυτική σχέση……15

6) Ο μουσικός φάκελος……..16

**Β. Νευροβιολογική οπτική**……19

1) Η νευροεπιστήμη του συναισθήματος στην μουσική……..20

2) Κατοπτρικοί νευρώνες…….21

3).Δι - εγκεφαλικός συγχρονισμός……...23

## ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ:

**Α. Κλινικό παράδειγμα**……...25

**Β. Συμπεράσματα – συζήτηση**……...28

**Ε. Βιβλιογραφία**……..31

# Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τους δάσκαλους μου και τον θεραπευτή μου για την πολύτιμη βοήθεια τους στην ενορχήστρωση αυτής τη εργασίας.

# Περίληψη

Η ψυχαναλυτική διαδικασία χαρακτηρίζεται από μια λεκτική-ερμηνευτική πλευρά καθώς και από μια μη-λεκτική η αλλιώς εξωλεκτική πλευρά. Αυτή η μη-λεκτική πλευρά διαθέτει και κάποια χαρακτηριστικά μουσικότητας. Αυτά κάποιος τα παρατηρεί ίσως πιο εύκολα σε ένα εξωλεκτικό χαρακτηριστικό όπως είναι η προσωδία της φωνής του αναλυτή ή του αναλυόμενου. Η προσωδία είναι ο ρυθμός, ο τόνος και ο επιτονισμός της ομιλίας και μπορεί να αντικατοπτρίζει ποικίλα χαρακτηριστικά του ομιλητή όπως την συναισθηματική κατάσταση του και χρησιμοποιείται για να δοθεί με ποικίλους τρόπους το νόημα σε μια πρόταση.

Σκοπός αυτής της εργασίας είναι να διερευνήσει τον τρόπο με τον οποίο μπορεί η μουσικότητα που παράγεται από τον αναλυτή ή τον αναλυόμενο να συνδέεται θεωρητικά με την δημιουργία ενός «ψυχικού συντονισμού» μεταξύ του ζεύγους αναλυτή-αναλυόμενου, ο οποίος προάγει την εγκατάσταση της θεραπευτική σχέσης. Μια υπόθεση είναι ότι όπως στο ζευγάρι μητέρας–βρέφους εμφανίζεται ένας προ-λεκτικός ψυχικός «συντονισμός», ίσως κάτι ανάλογο να αναπαράγεται και στην θεραπεία όπου ένα πρώιμο ψυχικό κομμάτι του αναλυόμενου συντονίζεται με ένα πρώιμο ψυχικό κομμάτι του αναλυτή (και αντίστοιχα) μέσω της «μουσικότητας» της θεραπευτικής σχέσης. Διερευνάται αν σε νευροβιολογικό επίπεδο οι κατοπτρικοί νευρώνες παίζουν κάποιο ρόλο στον συντονισμό αυτόν. Μέσω μιας βιβλιογραφικής ανασκόπησης ψυχαναλυτικών και νευροβιολογικών ερευνών θα γίνει προσπάθεια να συνδεθούν νευροβιολογικές έννοιες με ψυχαναλυτικές προκειμένου να διερευνηθεί ο « ψυχικός συντονισμός» που προκύπτει από την μουσικότητα στην θεραπεία. Αναφέρεται επίσης κλινικό παράδειγμα στο οποίο διερευνάται αν μια τροποποίηση της στάσης του θεραπευτή είχε μια επίδραση σε ένα καλύτερο ψυχικό συντονισμό μεταξύ του θεραπευτή και του θεραπευόμενου. Προκύπτει επίσης το ερώτημα αν αυτή η εξωλεκτική μουσική επικοινωνία έχει μεγαλύτερη σημασία σε μη-νευρωσικές προσωπικότητες όπου ο λόγος δεν έχει μια ιδιαίτερα συμβολική διάσταση και άρα μέσω της μουσικότητας μπορεί να προαχθεί μια πιο ασφαλής επένδυση στην θεραπεία.

# Abstract

The psychoanalytic process is characterized by a verbal-hermeneutic side, as well as a non-verbal side. This non-verbal side shows some characteristics, one of which is that of musicality. Musicality is something one can observe in the prosody of the voice of the analyst as well as of the patient. The prosody refers to the rhythm, pitch, intonation of the sound of the voice and it usually reflects many characteristics of the speaker such as the emotional state he/she is found and it also conveys the meaning in a sentence.

The purpose of this essay is to explore the way the musicality produced by the analyst or the patient can be connected to a theoretic formulation of a "psychic coordination" among the analyst-patient pair and this can promote the establishment of a therapeutic relationship. A hypothesis could be that as in the mother-infant bond, there is a "co-ordination" in a psychic preverbal level, maybe something analogous to that could occur in therapy where a primal psychic part of the patient is co-ordinated with a primal psychic part of the analyst (and vice versa) through the "musicality" of their relationship. It will be explored if in a neurobiological level, mirror neurons play an important role for promoting this co-ordination. A connection of psychoanalytic meanings to neurobiological findings will be tried through a literature review of psychoanalytic as well as neurobiological essays concerning the musicality in therapy so as to investigate the "psychic coordination". A clinical case will be mentioned in which a change in the attitude of the therapist could have an influence in a better psychic connection between the therapist and the patient. A question also emerges concerning this nonverbal musical communication and if it plays an important role in non-neurotic personalities where speech does not have a particular symbolic dimension and so through the musicality a more secure investment in therapy could be promoted.

# Εισαγωγή

Υπάρχουν πολλοί τρόποι να χαρακτηριστεί η θεραπευτική σχέση που υπάρχει μεταξύ του αναλυόμενου και του αναλυτή. Ο Φρόιντ ήταν ο πρώτος που αναφέρθηκε στην θεραπευτική συμμαχία. Θεωρούσε ότι ο αναλυτής πρέπει να χαρακτηρίζεται από μια στάση που να δείχνει ενδιαφέρον και κατανόηση απέναντι στον αναλυόμενο. Ο όρος που χρησιμοποιούσε ο Φρόιντ για να περιγράψει αυτήν την πλευρά της σχέσης ήταν "rapport". Ο στόχος του ήταν ότι η «υγιής» πλευρά του αναλυόμενου θα εγκαταστήσει μια «υγιή» σχέση με τον αναλυτή, μια θετική μεταβίβαση δηλαδή. Ο Ralph Greenson,το 1967 πρότεινε ότι η θεραπευτική σχέση χαρακτηρίζεται από τρία αλληλένδετα στοιχεία: την εργασιακή συμμαχία, την μεταβιβαστική - αντιμεταβιβαστική διαμόρφωση καθώς και την πραγματική σχέση. Η πραγματική σχέση είναι ένας τομέας που δεν έχει διερευνηθεί αρκετά σύμφωνα με τον Charlie Gelso (2011) και που χαρακτηρίζεται από την αυθεντικότητα και τον ρεαλισμό στην σχέση θεραπευτή - θεραπευόμενου.

Η ψυχαναλυτική σχέση, όπως ίσως και κάθε σχέση χαρακτηρίζεται από πολλά φαινόμενα. Ένας από τους πιο βασικούς διαχωρισμούς είναι αυτός μεταξύ της λεκτικής με την εξωλεκτική επικοινωνία. Μια διάσταση που βρίσκεται στην εξωλεκτική επικοινωνία είναι και η μουσική διάσταση. Αξίζει να αναφερθεί ότι υπάρχουν ακόμα πολλές διαμάχες σε σχέση με την εξέλιξη της γλώσσας και της μουσικής και πώς αυτές σχετίζονται ή δεν σχετίζονται. Δεν είναι ακόμη γνωστό αν η μουσική και η γλώσσα εξελίσσονται ανεξάρτητα και το αν η γλώσσα θα μπορούσε να εξελιχθεί χωρίς την μουσική. Σύμφωνα όμως με τις τελευταίες έρευνες υπάρχει μια μουσική επικοινωνία μεταξύ της μητέρας (ή του φροντιστή) και του βρέφους πολύ πριν την ανάπτυξη της γλώσσας. Έτσι λοιπόν η μουσική και η γλώσσα είναι αλληλένδετες και συνεργάζονται αλλά δεν είναι πανομοιότυπες. Παράλληλα με τις λέξεις ή πιθανώς πίσω από αυτές συνυπάρχει μια μουσική επικοινωνία, χαρακτηριστική της έκφρασης του συναισθήματος, ίσως υπερκαλύπτοντας και την λεκτική σκέψη αλλά όχι πανομοιότυπη με αυτήν. Η μουσική δεν είναι συνώνυμο του συναισθήματος αλλά ίσως το μέσο εκ του οποίου ο πυρήνας του συναισθήματος εκφράζεται. Σε μια κοινωνία που δίνει

ιδιαίτερη έμφαση στην νόηση και στον ορθολογισμό ίσως χρειάζεται η εξέλιξη ενός διαισθαντικού, δεκτικού «αυτιού» προκειμένου να ανιχνευθεί η μουσική διάσταση σε μια θεραπευτική σχέση (Grier 2019).

# ΓΕΝΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

## Α) Ψυχοδυναμική οπτική

Ακολουθούν ψυχαναλυτικές αναφορές που σχετίζονται με την μουσικότητα στην ψυχοθεραπευτική σχέση και προσεγγίζονται από διαφορετικές θεωρητικές οπτικές.

### 1) Ιστορική αναδρομή

Ο Φρόιντ στην θεωρία του επικεντρώθηκε στο Οιδιπόδειο σύμπλεγμα και όχι τόσο στην σημασία των προ-οιδιποδειακών, προ-λεκτικών και προ-συμβολικών εμπειριών.(Mancia 2006). Η ψυχανάλυση έχει οργανωθεί γύρω από την «ερμηνευτική» επικεντρωμένη στην γλώσσα και στην έκφραση του ασυνειδήτου μέσω της γλώσσας. Αυτό από μόνο του απέκλεισε την μουσική, την άμεση γλώσσα των ζωντανών συναισθημάτων. Ο Joel Whitebook το 2017 εξέδωσε την βιογραφία του Φρόιντ. Σε αυτήν δίνει έμφαση ο συγγραφέας στον λογοκεντρισμό του Φρόιντ και στην υποτίμηση της προ-οιδιποδειακής μητρικής σφαίρας. Σύμφωνα με τον Whitebook ο Φρόιντ περιγράφεται ως ένας άνθρωπος που είχε αποστροφή στην μουσική και ο οποίος συνιστούσε στους θεραπευτές να είναι σαν χειρουργοί, αποκηρύσσοντας έτσι την ανθρώπινη συμπάθεια (Grier 2019).

Η μελέτη της εξωλεκτικής επικοινωνίας ξεκίνησε το 1872 με την έκδοση του βιβλίου: «Η έκφραση των συναισθημάτων στον άνθρωπο και τα ζώα» του Charles Darwin. Ο Δαρβίνος μελέτησε την επικοινωνία ανάμεσα στα ζώα και περιέγραψε ότι επικοινωνούν και μέσω χειρονομιών και εκφράσεων. Ανέφερε την «συμπάθεια» ανάμεσα στα ζώα ως ένα από τα μητρικά ένστικτα. Ο Black το 2004, αναφέρεται σε αυτή τη περιγραφή του Δαρβίνου της «συμπάθειας» και αναφέρει ότι στην πιο σύγχρονη χρήση αυτής της λέξης μάλλον εμπεριέχεται και η έννοια της εν συναίσθησης. Ο Black συνδέει τον τρόπο που οι μητέρες αντιδρούν και παίζουν με τα παιδιά τους με την έννοια της αρχέγονης συμπάθειας, ως έναν τρόπο συντονισμού με το συναίσθημα των παιδιών τους. Τα παιδιά αντιστοίχως θα ανταποκριθούν με μια

ενστικτώδη συμπαθητική αντίδραση στις μητέρες τους, συντονιζόμενα συναισθηματικά μαζί της και αντιδρώντας ανάλογα.(Black 2004).

Σημαντικό ρολό στο «άνοιγμα» της ψυχαναλυτικής θεωρίας σε μια μουσική διάσταση έπαιξαν τρεις σημαντικές θεωρίες. Η πρώτη αφορά την έννοια του μεταβατικού χώρου-transitional space του Winnicott,το 1951, η δεύτερη αφορά την έννοια του reverie-ονειροπόλησης του Bion, το 1962 και η τρίτη αφορά την έννοια του attunement-συντονισμού του Stern, το 1985.

Ο μεταβατικός χώρος του Winnicott αφορά μια ενδιάμεση εμπειρία ανάμεσα στην εσωτερική και εξωτερική πραγματικότητα του βρέφους που βοηθάει στην φυσιολογική ανάπτυξη του, προκειμένου να διαφοροποιηθεί και να αντέξει το άγχος αποχωρισμού από την μητέρα. Στον μεταβατικό χώρο η ψευδαίσθηση και η εξωτερική πραγματικότητα αλληλεπικαλύπτονται και ο Winnicott το παρομοιάζει με την θεραπευτική σχέση όπου ο κόσμος του αναλυτή και του αναλυόμενου συνδέονται δημιουργώντας έναν ενδιάμεσο χώρο. Στον μεταβατικό χώρο εδράζονται το παιχνίδι, η πολιτισμένη εμπειρία και η ψυχοθεραπεία.

Ο Bion με την έννοια της ονειροπόλησης παραλληλίζει την σχέση μητέρας - βρέφους με την σχέση αναλυτή - αναλυόμενου υπό την έννοια ότι η μητέρα προσπαθεί να κατανοήσει, διαισθανθεί τι συμβαίνει μέσα στο βρέφος και έτσι θα επεξεργαστεί τα β στοιχεία που προβάλλονται από το βρέφος σε μια α λειτουργία μέσω της ονειροπόλησης με σκοπό να δοθεί νόημα σε αυτά που νιώθει το παιδί. Και οι δυο αυτές θεωρίες δίνουν έμφαση στην σημασία των μη λεκτικών φαινομένων.

Επίσης, το 1985 ο Stern ανέλυσε την έννοια του attunement-συντονισμού, ένας μεταφορικός όρος που πηγάζει από την μουσική και αφορά τον συντονισμό μεταξύ μητέρας και παιδιού και άρα ενδεχομένως σε ένα επίπεδο μεταξύ αναλυτή και αναλυόμενου.(Grier 2019).

Ειδική αναφορά οφείλει να γίνει και στον J. Bowlby (1969), ο οποίος εισήγαγε την θεωρία της προσκόλλησης-attachment, ένα μοντέλο εξέλιξης και λειτουργίας της προσωπικότητας απομακρυνόμενος από την ψυχαναλυτική θεωρία. Σε αυτό προτείνει ότι το ένστικτο της προσκόλλησης δεν είναι συνδεδεμένο με τη libido και αποτελείται από συμπεριφορές που εστιάζονται σταδιακά στη μητέρα. Η λειτουργία της συμπεριφοράς της προσκόλλησης αποσκοπεί στην προστασία του παιδιού και τη κοινωνικοποίηση του. Μέσα από την έννοια της προσκόλλησης ο Bowlby

επεξεργάζεται μια θεωρία για το άγχος αποχωρισμού και το καταθλιπτικό άγχος (Λαζαρατου Ε.,2001). Η προσκόλληση μπορεί να περιγραφεί με πέντε διαδοχικές συμπεριφορές, κάποιες από τις οποίες είναι το πιπίλισμα, το κλάμα, το χαμόγελο, οι οποίες ωριμάζουν κατά τον πρώτο χρόνο ζωής. Το είδος της προσκόλλησης εξαρτάται από την ποιότητα σχέσης που θα έχει το παιδί με την μητέρα του και η οποία θα καθορίσει τον τρόπο που θα σχετίζεται στο μέλλον. Σε αυτό το πρώιμο στάδιο σύνδεσης μεταξύ μητέρας και παιδιού μπορεί να προκύψει το ερώτημα αν μια μουσική διάσταση αυτής της σχέσης μπορεί να καθορίσει το είδος της ενδεχόμενης προσκόλλησης.

Η μουσική είναι η γλώσσα των συναισθημάτων και τα μουσικά στοιχεία αυτής είναι το μέσο εκ του οποίου το συναισθηματικό νόημα θα μεταφερθεί. Ο C. G. Jung, σε επιστολές του, είχε αναφέρει ότι η μουσική αντιπροσωπεύει την κίνηση, την εξέλιξη και τον μετασχηματισμό του συλλογικού ασυνειδήτου (Jung,1973) Η επικοινωνιακή μουσικότητα ξεκινάει από τα αρχικά στάδια της εξωλεκτικής επικοινωνίας μεταξύ της μητέρας (ή του φροντιστή) και του βρέφους. Η μουσικότητα αυτή εξακολουθεί να είναι το κύριο όχημα μεταφοράς συναισθηματικού νοήματος και διευκολύνει την επικοινωνία που εκφράζει την έννοια της σημασίας, της προσωπικής αξίας και της εννοιολογικής συλλογιστικής. Η επικοινωνιακή μουσικότητα, δηλαδή τα μουσικά στοιχεία ενός αναλυτικού διαλόγου, ξεκινούν από την σχέση μητέρας - βρέφους υπό την έννοια ότι αναδεικνύουν την διαπροσωπική σύνδεση, την διαμοιρασμένη κατάσταση του νου και μια αίσθηση του «υπάρχω με τον άλλον και νιώθω ότι ο άλλος με γνωρίζει».Ο Winnicott έχει πει: «όταν κοιτάω, με βλέπουν και άρα υπάρχω». Μπορεί να προσθέσει κάποιος «όταν ακούω, με ακούνε και έτσι ξέρω ότι πραγματικά είμαι εκεί». Ένα βρέφος νιώθει σχεσιακά ζωντανό επειδή η μητέρα του το κρατάει στο μυαλό της. Αυτή η διυποκειμενική σχέση είναι σωματική, απτική, οπτική αλλά και ακουστική (Pickering,2015).

## 2) Μουσικά στοιχεία της γλώσσας

Παράλληλα με τα άλλα στοιχεία της εξωλεκτικής επικοινωνίας, όπως είναι το καθρέφτισμα του προσώπου, οι κινήσεις του σώματος, η φωνητική άρθρωση, βρίσκονται και τα μουσικά χαρακτηριστικά της ομιλούμενης γλώσσας. Τα μουσικά στοιχεία της γλώσσας περιλαμβάνουν στοιχεία όπως ο τόνος, η επιτόνιση, το μελωδικό

περίγραμμα, η αντήχηση, ο ρυθμός, το μέτρο, το τέμπο, η διατύπωση, η έμφαση, η προφορά, η δυναμική, ο συγχρονισμός, οι παύσεις, η εναλλαγή σειράς, και η ποιότητα της φωνής. Εξίσου σημαντικό με τον τόνο και την ένταση της φωνής είναι το ηχόχρωμα της φωνής που σηματοδοτεί την ένταση των εκφραζόμενων συναισθημάτων (Powers and Trevarthen 2009). Η προσωδία είναι ο τονισμός , το ύφος , η μελωδία, ο ρυθμός της πρότασης και χρησιμοποιείται για να δοθεί με ποικίλους τρόπους το νόημα σε μια πρόταση, ενώ οι λέξεις και η σύνταξη της παραμένουν ίδιες. Με απλά λόγια δεν είναι τόσο σημαντικό τι λέγεται αλλά πως λέγεται (Pickering,2015).

Διαφορετικές συναισθηματικές καταστάσεις όπως η αποσύνδεση, η κατάθλιψη, το άγχος, η επιθετικότητα έχουν ειδικά ακουστικά «σημάδια». Η κατάθλιψη για παράδειγμα χαρακτηρίζεται από χαμηλό εύρος τόνου και αργό ρυθμό. Πιο ενεργητικά συναισθήματα όπως ο θυμός έχουν πιο θορυβώδη δυναμικά, πιο ψηλό τόνο και γρήγορο ρυθμό. Η θλίψη, η απελπισία και η απογοήτευση χαρακτηρίζονται από πιο απαλά δυναμικά, αργό ρυθμό, χαμηλό τόνο και μονοτονία. Το άγχος επικοινωνείται συνήθως με ρηχή αναπνοή, ψηλό τόνο, γρήγορο ρυθμό που σηματοδοτούν μια επιτακτικότητα (Marwick and Murray,2009). Η γνώση αυτών των παραγλωσσικών χαρακτηριστικών επιτρέπουν στον αναλυτή να διαισθανθεί την ψυχολογική κατάσταση του αναλυόμενού και βοηθάει στο να ανταποκριθεί ανάλογα. Έτσι λοιπόν για παράδειγμα αντί να αναπαράγει ο εναρμονισμένος αναλυτής μια μονοτονία προερχόμενη από τον αναλυόμενο, μπορεί να ανταποκριθεί με έναν πιο ήρεμο, κατευναστικό τρόπο που θα παρέχει την αίσθηση της ασφάλειας. Ο αναλυτής θα ρυθμίσει το συναίσθημα της αναλυτικής κατάστασης μέσω της αναπνοής του που θα είναι πιο ήρεμη, αργή και βαθιά και μέσω ήρεμων απαλών εκφράσεων. Εδώ ο αναλυτής ενστικτωδώς χρησιμοποιεί μια επικοινωνία κατευναστική που θυμίζει την μητέρα που ηρεμεί το βρέφος που κλαίει. Ασθενείς οι οποίοι έχουν στερηθεί μια πρώιμη σχέση διυποκειμενικότητας, ίσως έχουν μια ιδιαίτερη ανάγκη για μια επανορθωτική σχέση μέσω ενός ακουστικού μουσικού συντονισμού (Pickering,2015).

Το βρέφος όταν γεννιέται και τοποθετείται στο στήθος της μητέρας, δημιουργείται μια συνθήκη όπου ο χτύπος της καρδιάς του, συγχρονίζεται με αυτόν της μητέρας, η φωνή της αντηχεί μέσα από το στήθος της όπως κάποτε αντηχούσε μέσα από το αμνιακό υγρό (Pickering,2015). Είναι σαν να υπάρχει μια ηχητική συνέχεια από την στιγμή που το βρέφος βρίσκεται μέσα στη μήτρα έως τη στιγμή που τοποθετείται πάνω στο σώμα της μητέρας του. Τα βρέφη ξεχωρίζουν χρονικά μοτίβα, μουσικούς τόνους,

αρμονίες και την ποιότητα της φωνής (Trehub et al,1993). Μέσω της μίμησης η μητέρα και το βρέφος μοιράζονται τις εκφράσεις του προσώπου τους, τις χειρονομίες και τους ήχους και εμπλέκονται με αυτόν τον τρόπο σε μια αμοιβαία διαπραγμάτευση των συναισθημάτων, εμπειριών και νοημάτων. Στην θεωρία του ο Trevarthen (1998) θα το ονομάσει ως ένα φαινόμενο εγγενούς δι - υποκειμενικότητας (Pickering,2015).

Όταν το βρέφος θα γίνει δυο μηνών, υπάρχει μια ανταλλαγή ήχων μεταξύ μητέρας και βρέφους που ο Bateson (1979) ονόμασε ως μια πρώτο - συζήτηση. Αυτό συνδέεται με τις βάσεις για την εξέλιξη του συμβολικού παιχνιδιού και γενικά της συμβολικής λειτουργίας. Η μητέρα ενστικτωδώς υιοθετεί έναν μουσικό τρόπο ομιλίας προς το παιδί της, χρησιμοποιώντας έναν μελωδικό επιτονισμό των φωνήεντων, ο οποίος ταιριάζει με τους ήχους που παράγει το βρέφος, με αποτέλεσμα να βρίσκονται στο ίδιο μήκος κύματος. Με αυτόν τον τρόπο η μητέρα και το βρέφος σχηματίζουν μια προλεκτική αφήγηση μιας διαμοιρασμένης συναισθηματικής εμπειρίας.

Έχει μελετηθεί ότι η έλλειψη συντονισμού, η αδιαφορία και η συναισθηματική ασυμφωνία μιας καταθλιπτικής μητέρας προς το βρέφος της, οδηγεί σε μια πληθώρα ψυχολογικών και διαπροσωπικών δυσκολιών στην εξέλιξη των παιδιών αυτών. Πιο συγκεκριμένα έχει παρατηρηθεί μια συναισθηματική απορρύθμιση, μειωμένη ικανότητα για αμοιβαία συντονισμένη αλληλεπίδραση, μείωση συνδεσιμότητας με άλλους, δυσκολίες στην προσοχή, ανασφαλής δεσμός, κατάθλιψη και διαταραχές του εαυτού (Marwick and Murray,2009).

**3) Μουσικό Αντικείμενο**

Η Suzanne Maiello, το 1995 αναφέρεται στον ήχο της φωνής της μητέρας που εναλλάσσεται με την σιωπή και που ίσως δίνει στο αγέννητο βρέφος μια πρώτο - εμπειρία παρουσίας και απουσίας. Αυτό ίσως θέτει την βάση για την δημιουργία ενός προγεννητικού πρώτο - αντικειμένου που θα το ονομάσει «μουσικό – αντικείμενο». Υποθέτει ότι αυτό το αντικείμενο θα συνδεθεί με την προκαθορισμένη αντίληψη του βρέφους για το στήθος και θα προηγηθεί της αντίληψης του μητρικού εσωτερικού αντικειμένου μετά την γέννηση. Η Maiello μεταξύ άλλων αναφέρει: «Η ομιλούμενη λέξη βρίσκεται ανάμεσα στον γραπτό λόγο και την μουσική, εμπεριέχει νόημα και ήχο. Οι λέξεις μεταφέρουν εικόνες. Η ικανότητα να φαντάζεται κάποιος, δηλαδή να βλέπει εικόνες και να τις μεταφράζει σε προφορικό λόγο που τον μοιράζεται με άλλους,

βρίσκεται στην βάση της ανθρώπινης επικοινωνίας». Ο Scneider, το 1960 αναφέρει ότι ο ρυθμός και η μουσική προηγούνται των εικόνων, η μουσική βρίσκεται μεταξύ της αφάνειας της ασυνείδητης ζωής και της διαύγειας των διανοητικών αναπαραστάσεων.

Οι νευροφυσιολογικές έρευνες δείχνουν ότι η ακουστική ικανότητα του εμβρύου ολοκληρώνεται στον τέταρτο μήνα κύησης. Εκείνη την περίοδο το βρέφος αντιλαμβάνεται τους μεσαίους και υψηλής συχνότητας ήχους που αντιστοιχούν στην φωνή της μητέρας. Οι ήχοι χαμηλής συχνότητας αντιστοιχούν στους ήχους που παράγει ο οργανισμός της μητέρας (ο ήχος της καρδιάς, ο ρυθμός της αναπνοής και οι γαστρεντερικοί ήχοι).Αυτοί οι ήχοι χαμηλής συχνότητας έχουν μια καθησυχαστική δράση στο έμβρυο όπου επιβραδύνουν την κινητικότητα του, ενώ οι ήχοι μεσαίας και υψηλής συχνότητας αυξάνουν την κινητικότητα του εμβρύου (Tomatis,1981,Prechtl,1989) .Οι ήχοι αυτοί φαίνεται να αφήνουν και μνημονικά στοιχεία στο βρέφος και να συνθέτουν ένα μουσικό κώδικα από τον οποίο στο μέλλον το παιδί θα αναπτύξει τον λόγο του. Το έμβρυο κρατάει στην μνήμη του όχι μόνο την μελωδική και ρυθμική πλευρά της μητρικής ομιλίας αλλά και της προσωπικές διακυμάνσεις και διαφοροποιήσεις της μητρικής φωνής. Αν το βρέφος μπορεί από την ενδομήτρια ζωή του να ξεχωρίσει την μητρική φωνή από άλλους ήχους και να κινητοποιηθεί από την παρουσία της τότε μπορεί να προκύψει η υπόθεση ότι κάποιο είδος πρώτο - διαλόγου ξεκινάει από αυτό το πρώιμο στάδιο .Ο ήχος της φωνής της μητέρας εισάγει ένα στοιχείο ασυνέχειας σε ένα περιβάλλον που χαρακτηρίζεται από μια συνέχεια. Κάποιες φορές η φωνή της μητέρας θα ακουστεί και κάποιες άλλες θα σιωπήσει. Η φωνή της μητέρας είναι ένα εξωτερικό αντικείμενο, απρόβλεπτο και ανεξέλεγκτο όπως το στήθος μετά την γέννηση. Η φωνή όπως και το στήθος εναλλάσσουν στιγμές παρουσίας και απουσίας, οι οποίες δεν είναι πάντα σε αρμονία με τις ανάγκες του παιδιού και άρα μπορούν να είναι πηγή ευημερίας άλλα και απογοήτευσης. (Maiello, 1995 ).

**4) Η μνήμη και η γλώσσα**

Ο Mauro Mancia το 2006 αναφέρεται στην άδηλη μνήμη, ως μια μνήμη ασυνείδητη που δεν ανακαλείται και δεν μπορεί να διατυπωθεί. Θεωρεί ότι η άδηλη μνήμη αφορά και εμπειρίες του βρέφους κατά τη τελευταία περίοδο της κύησης που το βρέφος

βρίσκεται σε στενή σχέση με την μητέρα, τους ρυθμούς της και ιδιαίτερα την φωνή της. Αυτά τα ερεθίσματα απαρτίζουν ένα μοτίβο μιας συνέχειας, ενός ρυθμού και μιας μουσικότητας, γύρω από τα οποία οι πρώτες αναπαραστάσεις (οι πρώτο - αναπαραστάσεις) του βρέφους θα οργανωθούν. (Mancia,1981). Είναι γνωστό ότι οι αισθητικοκινητικές εμπειρίες του βρέφους μπορούν να απομνημονευτούν (De Casper and Fifer,1980) καθώς και η φωνή της μητέρας (Kolata ,1984) και να επαναβιωθούν στους πρώτους μήνες της ζωής, συγκεκριμένα στον θηλασμό, όπου μπορούν να επηρεάσουν τον ρυθμό της αναρρόφησης και την καρδιακή συχνότητα του βρέφους (Mehler et al,1978).

Κάποιες από τις πρωταρχικές εμπειρίες του παιδιού θα είναι θετικές και σημαντικές για την σωματική και νοητική ανάπτυξη του, άλλες θα είναι τραυματικές. Όλες όμως αυτές δεν μπορούν να απωθηθούν διότι ο ιππόκαμπος, αναγκαίος για την δηλωτική μνήμη αλλά και την απώθηση, δεν είναι αρκετά ώριμος στην αρχική βρεφική ηλικία, σε αντίθεση με την αμυγδαλή που προωθεί την οργάνωση της άδηλης μνήμης. (R.Joseph,1996, Siegel,1999). Έτσι λοιπόν αυτές οι αρχικές εμπειρίες, συμπεριλαμβανομένων αυτών που αφορούν την οργάνωση της γλώσσας μπορούν να αποθηκευτούν στην άδηλη μνήμη και να συνεισφέρουν στην δημιουργία του πρωίμου μη απωθημένου ασυνείδητου πυρήνα του εαυτού (Mancia,2003). Ο Φρόιντ δεν έδωσε ιδιαίτερη σημασία στις προ-οιδιποδιακές, προλεκτικές, προ συμβολικές εμπειρίες, οι οποίες αποθηκεύονται στην άδηλη μνήμη και άρα δεν μπορούν να απωθηθούν. Η αναλυτική εργασία προσανατολίζεται προς το παρελθόν, το οποίο αναδύεται στο παρών μέσω της μεταβίβασης. Αυτό επιτρέπει να επαναβιωθούν στο παρών συναισθηματικές καταστάσεις που ανήκουν στο παρελθόν. Αυτό σημαίνει ότι μια εμπειρία μπορεί να είναι παρούσα αλλά χωρίς να έχει αναγκαστικά ανακληθεί. Για να έχει ο αναλυτής πρόσβαση σε μια τέτοια εμπειρία θα πρέπει να εστιάσει την προσοχή του εκτός από το λεκτικό υλικό του αναλυόμενου, στους τρόπους της επικοινωνίας του, όπως είναι ο επιτονισμός, ο ρυθμός, το τέμπο της ομιλίας και ιδιαίτερα η μουσικότητα της φωνής του καθώς και στην προφανή αναπαραστατική διάσταση των ονείρων του. Είναι λοιπόν αποτέλεσμα της φύλαξης στην άδηλη μνήμη είναι το γεγονός ότι όλες αυτές οι εμπειρίες ,οι προ-συμβολικές, προ-λεκτικές, δεν μπορούν να ανακληθούν. Παρόλα αυτά όμως καθορίζουν την συναισθηματική ,νοητική, σεξουαλική ζωή του ενήλικα και αποκαλύπτονται στα όνειρα και στην μεταβίβαση μιας αναλυτικής συνθήκης. Σύμφωνα με τον Mancia το μη απωθημένο ασυνείδητο του ασθενούς μπορεί

να έρθει στην επιφάνεια της ψυχαναλυτικής σχέσης μέσω της μουσικής διάστασης της μεταβίβασης που χαρακτηρίζεται από την φωνή και την προσωδία της γλώσσας (Mancia,2006).

**5) Η αναλυτική σχέση**

Στην αναλυτική συνθήκη, ο αναλυτής προσπαθεί να κατανοήσει το λεκτικό περιεχόμενο του αναλυόμενου. Η αναλυτική σχέση είναι μεταξύ δυο ενήλικων και όχι μεταξύ ενός ενήλικα και ενός βρέφους. Όμως ιδιαίτερα για το βρέφος μέσα στον ενήλικα αναλυόμενο, το οποίο θέλει να ακουστεί από τον γονιό μέσα στον αναλυτή, η μουσική της φωνής είναι σημαντική, τουλάχιστον όσο σημαντική είναι και η κατανόηση των λέξεων (Pickering 2015). Δεν είναι πάντα η γονική φωνή μέσα στον αναλυτή η οποία ψάχνει να συνδεθεί με την πλευρά του βρέφους μέσα στον αναλυόμενο. Ο γονικός μουσικός ρόλος μπορεί να υιοθετηθεί και από τον ασθενή, μέσω της ασυνείδητης προσδοκίας ότι ο αναλυτής θα ανταποκριθεί με μια παιδική μουσικότητα. Αν ο αναλυτής αφυπνιστεί συνειδητά σε αυτά τα μεταβιβαστικά φαινόμενα και τα επεξεργαστεί λεκτικά ίσως μπορεί να αποκτήσει νέα δεδομένα για τον αναλυόμενο του και την θεραπεία (Grier 2019).

Στην αναλυτική συνάντηση οπού ο λόγος λαμβάνει πολύ σημαντικό ρόλο, η φωνή είναι το όχημα με το οποίο οι λέξεις δημιουργούν ήχους και μεταφέρουν συναισθήματα. Η φωνή απαρτίζει ένα «μέσο μεταβίβασης» που θυμίζει μια αισθητηριακή διάσταση σχετιζόμενη με την φωνή της μητέρας (Godfrind,1993). Όλο αυτό απαρτίζει, στην αναλυτική συνάντηση, την μουσική διάσταση της μεταβίβασης (Mancia,2003). Αυτή η διαδικασία πηγάζει από την γλώσσα και πιο συγκεκριμένα από τον συναισθηματικό τόνο της φωνής της μητέρας τον οποίο θα αποκτήσει το βρέφος, πριν ακόμα μεταφερθεί το σημασιολογικό νόημα αυτού. Η μητρική φωνή μπορεί να θεωρηθεί ως ένας μεταφορικός χώρος συναλλαγής στον οποίο πρωτόγονες διαδικασίες προβολής και ενδοβολής λαμβάνουν χώρα. Έτσι λοιπόν στην αναλυτική σχέση, ο αναλυόμενος και ο αναλυτής χρησιμοποιούν τις φωνές τους προκειμένου να επικοινωνήσουν το συναίσθημα τους και να διευκολύνουν ή να αποτρέψουν την αμοιβαία συναισθηματική επένδυση. Το έργο του αναλυτή αφορά στο να συλλάβει στο εδώ και τώρα της θεραπείας, το μη απωθημένο ασυνείδητο νόημα αυτής της ειδικής

δια-μεταβιβαστικής σχέσης και να το «βάλει» σε λέξεις δίνοντας του έτσι, μια συμβολική διάσταση και συνδέοντας το με το παρελθόν (Mancia,2006).

Όλες λοιπόν οι μουσικές εμπειρίες ,οι προγεννητικές αλλά και αυτές κατά την διάρκεια του πρώτου έτους , που συνήθως είναι συχνά συνδεδεμένες με το τάισμα, και που όλες συνδέονται άμεσα με την μητέρα/φροντιστή, αντηχούν συνεχώς και ασυνείδητα ανάμεσα και εντός του αναλυτικού ζεύγους στα πλαίσια της αναλυτικής σχέσης (Grier,2019). Ο Freud το 1926 ανέφερε ότι: «υπάρχει πολύ μεγαλύτερη συνέχεια μεταξύ της ενδομήτριας ζωής και της αρχικής βρεφικής ζωής απ' ότι η τομή της γέννας μας κάνει να πιστεύουμε». Ο πρώτος θεωρητικός που διερεύνησε αυτά τα πρώτο - μουσικά επίπεδα ήταν ο Anzieu το 1979. Ο Anzieu διατύπωσε την έννοια του «εγώ – δέρματος» το οποίο αργότερα εξέλιξε στο να περιλαμβάνει έναν « μουσικό - φάκελο » του εγώ το οποίο θεωρεί ότι προηγείται της δημιουργίας του εγώ - δέρματος.

**6) Ο μουσικός φάκελος**

Ο Didier Anzieu, Γάλλος ψυχαναλυτής ανέπτυξε μια θεωρία για το εγώ – δέρμα. Σε αυτήν αναφέρει ότι αρκετές από τις λειτουργίες του σώματος στην «προ-εγώ» φάση αναπαράγονται μέσω του δέρματος. Χρησιμοποιώντας τις λειτουργίες του δέρματος όπως είναι η συγκράτηση και η προστασία, ο Anzieu προτείνει ότι το δέρμα λειτουργεί ως ένα υποκατάστατο του εγώ για το βρέφος, μέσω του οποίου θα αναπτυχθεί το « εγώ » αργότερα. Η ανάπτυξη του «εγώ - δέρματος» δεν γίνεται μόνο μέσω της αίσθησης της αφής αλλά και μέσω της εμπειρίας της ακοής, της όσφρησης, της γεύσης αλλά και της όρασης. Σύμφωνα με τον Anzieu,όλα αυτά τα όργανα και οι εμπειρίες που σχετίζονται με αυτά αναπτύσσουν αυτό που ονομάζει «ψυχικούς φακέλους». Με αυτό τον όρο εννοεί ότι οι ψυχικοί φάκελοι είναι αισθητηριακές εμπειρίες που έχουν μεταφερθεί από το σωματικό επίπεδο σε ένα ψυχικό επίπεδο και δομούνται και λειτουργούν όπως ένας φάκελος ή όπως λέει και ο ίδιος ο Anzieu σαν το δέρμα ενός κρεμμυδιού ,σε πολλά επίπεδα.

Ο πρώτος ψυχικός φάκελος που περιγράφει ο Anzieu είναι ο «μουσικός φάκελος». Αυτός ο φάκελος ξεκινάει να λειτουργεί μέσω της ακουστικής αίσθησης που σχετίζεται με την αναπνοή, αισθήσεις που επιτρέπουν στο βρέφος να νιώσει τον εαυτό του ως ένα είδος container-δοχείου που γεμίζει και αδειάζει. Καθώς το βρέφος μεγαλώνει προστίθενται ακουστικές αισθήσεις που έχουν να κάνουν με την πέψη. Προκειμένου ο

μουσικός φάκελος να είναι δυνατός και προστατευτικός οι ήχοι που περιβάλλουν το βρέφος πρέπει να είναι διαχειρίσιμοι και με νόημα, όχι υπερβολικοί αλλά όχι και απρόσωποι. Ο Anzieu θεωρεί ότι ο μουσικός φάκελος αναπαριστά τη πιο πρώιμη εμπειρία « αντανακλαστικότητας » του βρέφους. Πιο συγκεκριμένα όταν το βρέφος παράγει ήχους τους οποίους μιμείται ο φροντιστής του, δημιουργείται μια ανταλλαγή αναμεσά τους που θέτει την βάση για να μπορεί το βρέφος να « αντανακλάται » (Anzieu, 1979).

Οι εσωτερικές ακουστικές αισθήσεις του βρέφους μαζί με τις εξωτερικές ακουστικές αισθήσεις του φροντιστή δημιουργούν αυτό που ονομάζει ο Anzieu, «μουσικό μπάνιο». Πριν από το βλέμμα και το χαμόγελο της μητέρας - φροντιστή που καθρεφτίζει στο βρέφος μια οπτική αναπαράσταση του εαυτού του, το μουσικό μπάνιο παρέχει έναν πρωτογενή ηχητικό καθρέφτη τον οποίο χρησιμοποιεί το βρέφος αρχικά για το κλάμα του και αργότερα για την φωνητική του άρθρωση (Grier,2019). Ο Anzieu στην εργασία του αναδεικνύει ότι οι λέξεις είτε γραπτές είτε προφορικές έχουν συχνά μια εμπεριεκτική δράση σε αυτούς που βρίσκονται σε αγωνία.

Ακολουθώντας την δουλειά του Anzieu, η Dana Birksted-Breen το 2009 εισάγει τον όρο: «χρόνος αντήχησης» (reverberation time) και τον ορίζει ως ο χρόνος που χρειάζεται από την μητέρα ή τον αναλυτή για να εισπράξει, να επεξεργαστεί ασυνείδητα και να εργαστεί πάνω στις προβολές του βρέφους ή του αναλυόμενου πριν τις επιστρέψει εύπεπτα μετασχηματισμένες στο βρέφος ή στον αναλυόμενο. Το 2012 θα εξελίξει αυτές τις ιδέες και θα δώσει έμφαση στην ικανότητα του αναλυτή για ελεύθερο συνειρμο (free association), αιωρούμενη προσοχή, ονειροπόληση και εν γένει για την δεκτικότητα του αναλυτή σε ότι αναδυθεί αισθαντικά από το νου του. Αυτό προσθέτει είναι το σήμα κατατεθέν της αναλυτικής διαδικασίας και έρχεται σε αντίθεση με την πολύ ενεργητική σκέψη και ομιλία.

Ο Grier θα προσθέσει ότι οι εικόνες που έρχονται στο μυαλό του αναλυτή κατά την διάρκεια της θεραπείας μπορούν εκτός από μια οπτική πλευρά να εμφανίζουν και μια ακουστική και μουσική πλευρά. Ανάλογα με την προσωπικότητα του αναλυτή εξαρτάται το εάν κάποιοι αναλυτές θα είναι πιο ευαισθητοποιημένοι σε ακουστικές - μουσικές επικοινωνίες που αναδύονται από το ασυνείδητο. Τα όνειρα αποτελούνται κυρίως από εικόνες παρόλο που συμβαίνει, αν και πιο σπάνια, οι άνθρωποι να ονειρευτούν ήχους και μουσική. Άλλωστε υπήρξε ένα στάδιο στην ανάπτυξη του

ανθρώπου όπου ο ήχος και η μουσική στην μήτρα κυριαρχούσαν στην πρώτο - συνείδηση μας και αρά ίσως να υπάρχει η δυναμική για έναν αναλυτή μέσω της ονειροπόλησης να βιώσει ήχους και μουσική, όπως και εικόνες, να αναδύονται από το ασυνείδητο του. Ένας αναλυτής οφείλει να προσπαθήσει να μην βιαστεί να λειτουργήσει σε ένα επίπεδο λέξεων αλλά να είναι ανοιχτός - δεκτικός μέσω του δικού του ασυνείδητου προκειμένου να μπορέσει να αναλογιστεί ότι υπάρχει μια πιθανότητα σε μια ανάλυση, η πρωτογενής συναισθηματική επικοινωνία να υπάρχει σε ένα άλλο επίπεδο, αυτό της μουσικής (Grier,2019).

## Β) Νευροβιολογική οπτική

Έρευνες που αφορούν το συναισθηματικό σύστημα επικοινωνίας των ζώων, μας φέρνουν πιο κοντά στην κατανόηση των ανθρωπίνων συναισθηματικών εμπειριών καθώς και στην συναισθηματική πλευρά της μουσικής. Οι άνθρωποι και τα ζώα επικοινωνούν μέσω κινητικών οργάνων που έχουν προσαρμοστεί στο να ρυθμίζουν την επιλεκτική συνείδηση εστιάζοντας σε ειδικά αισθητηριακά όργανα. Πιο συγκεκριμένα ο άνθρωπος χρησιμοποιεί τα χέρια, τα μάτια, το πρόσωπο και την φωνή για να εκφράσει τα εσωτερικά του συναισθήματα, ενδιαφέροντα και κίνητρα. Παρότι οι άνθρωποι χαρακτηρίζονται από πιο συνθέτες πράξεις και εμπειρίες, η ανθρώπινη μουσική και οι ρυθμοί επικοινωνίας μπορούν να συνδεθούνε με τις ενστικτώδεις κραυγές, τους ήχους και τις κινήσεις του σώματος άλλων ζωών υψηλής κοινωνικοποίησης. Τα συναισθήματα που βιώνονται μέσω της μουσικής αναδύονται από τον κινητήριο πυρήνα του εγκέφαλου, ο οποίος περιλαμβάνει τα βασικά συναισθηματικά εγκεφαλικά κυκλώματα που έχουν ταυτοποιηθεί μέσω ηλεκτρικού ερεθισμού στους εγκεφάλους διάφορων θηλαστικών ζωών (Panksepp and Trevarthen,2009). Αυτά τα κυκλώματα μεσολαβούν για συναισθήματα όπως ο φόβος, η οργή, ο πόθος, η φροντίδα, ο πανικός, συναισθήματα δηλαδή που παίζουν σημαντικό ρόλο για την επιβίωση αλλά και την κοινωνικοποίηση του κάθε είδους. Όλα αυτά τα συστήματα προωθούν τις ενστικτώδεις δράσεις και την ικανότητα να αλληλοεπιδρούμε με τον κόσμο και όλα μπορούν να, ενεργοποιηθούν από την μουσική. Δεν υπάρχει μια συγκεκριμένη εγκεφαλική δομή μουσικής ευφυΐας παρά υπάρχουν πολλά συναισθηματικά εγκεφαλικά συστήματα τα οποία μεταδίδουν τις συναισθηματικές ποιότητες της μουσικής σ’ όλο τον εγκέφαλο. Ακολουθεί αναφορά σε κάποιες σημαντικές πρόσφατες έρευνες που ίσως σχετίζονται με την έννοια της μουσικότητας στην ψυχοθεραπεία.

**1) Η νευροεπιστήμη του συναισθήματος στην μουσική.**

Το 2009 ο Panksepp και Trevarthen γράφουν ένα άρθρο για την νευροεπιστήμη του συναισθήματος στην μουσική. Σε αυτό αναφέρουν ότι έρευνες σε βρέφη δείχνουν μια μουσική επικοινωνία ανάμεσα στα βρέφη και την μητέρα τους πριν ακόμα την ανάδειξη της ομιλίας σε προτάσεις (Trehub 2006). Με την ωρίμανση, οι διαφορετικές συναισθηματικές - μουσικές επικοινωνίες του βρέφους χωρίζονται σε δυο ροές. Ο λόγος που διαμορφώνεται από προτάσεις (Propositional speech) ρέει προς το αριστερό εγκεφαλικό ημισφαίριο ενώ η προσωδιακή- συναισθηματική πλευρά της γλώσσας ρέει προς το δεξί εγκεφαλικό ημισφαίριο. Η μουσική είναι η γλώσσα των συναισθημάτων και η συναισθηματική της δύναμη αναδύεται από υποφλοιικά εγκεφαλικά συστήματα. Μια πρώτο - μουσική ικανότητα, ο συνδυασμός χειρονομιών με φωνητικές κινήσεις οδηγούν στην πρώτο – γλώσσα η οποία προηγείται της γλώσσας στην ανάπτυξη του ανθρώπινου νου. Η γλώσσα που σχετίζεται με το δεξί εγκεφαλικό ημισφαίριο τείνει να είναι αναλογική, σχεσιακή, μη - γραμμική, μη - γραμματική, μια γλώσσα της αμεσότητας, της παρούσας στιγμής (Meares, 2012). Παράγεται από την πρώιμη σχέση μητέρας -βρέφους, την πρώτο - συζήτηση και σταδιακά εξελίσσεται στην γλώσσα του συμβολικού παιχνιδιού και εσωτερικεύεται ως μια εσωτερική ομιλία. Το αριστερό ημισφαίριο αντίθετα σχετίζεται με έναν «κοινωνικό» λόγο ο οποίος χαρακτηρίζεται από λογική, προτάσεις, γραμματική, συντακτικό και είναι γραμμικός (Pickering, 2015). Είναι σαφές ότι η προσωδιακή διάσταση της ομιλίας δεν είναι μόνο σημαντική για την κατανόηση και την παραγωγή του λόγου του βρέφους αλλά και για την μάθηση της γλώσσας σε όλη του την ζωή (Fonagy 2001). Η αγάπη μας για την μουσική αντανακλά την αρχέγονη ικανότητα του εγκεφάλου να εκπέμπει και να λαμβάνει συναισθηματικούς ήχους στην κίνηση, ήχους που ανασύρουν συναισθήματα ενδεικτικά για την προσαρμοστική ζωτικότητα μας. Πολλοί από τους συναισθηματικούς ήχους που παράγουμε είναι εξελικτικά σχεδιασμένοι προκειμένου να επικοινωνήσουν ορισμένες πράξεις που θα προωθήσουν την επιβίωση μας ως ανθρώπινο είδος (Panksepp and Trevarthen,2009). Οι μουσικές διαστάσεις της γλώσσας είναι ένα μέσο για να ενσωματωθεί το δεξί με το αριστερό ημισφαίριο και να συνθέσουν και τις δυο μορφές της γλώσσας, προωθώντας έτσι την επικοινωνία ,η οποία είναι πολλαπλών επιπέδων, πολλαπλών τρόπων, δι-υποκειμενική και δημιουργική (Pickering, 2015).

## 2) Κατοπτρικοί νευρώνες

Σε ένα νευρωνικό επίπεδο, έρευνες που έχουν γίνει και αφορούν τους κατοπτρικούς νευρώνες (Gallese, 2001, 2003) δίνουν στοιχεία που αφορούν την ανταλλαγή συναισθημάτων και αισθήσεων ανάμεσα σε ανθρώπους, θέτοντας έτσι την φυσιολογική βάση που θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι παίζει ρόλο στην προβλητική ταύτιση (Mancia,2006).Ο όρος προβολή, αφορά μια νοητική διεργασία κατά την οποία οι άνθρωποι αποδίδουν σε άλλους αυτό που βρίσκεται στο δικό τους νου. Μέσω της προβολής, οι άνθρωποι βιώνουν έννοιες όπως η ενσυναίσθηση αλλά και το μίσος. Οι έννοιες της προβολής και της προσβλητικής ταύτισης είναι ψυχαναλυτικές έννοιες ,οι οποίες όμως θα μπορούσαν να συνδέονται σε ένα επίπεδο με την ανταλλαγή μουσικών στοιχείων στην γλώσσα ανάμεσα στον Αναλυτή - αναλυόμενο. Νευροεπιστημονικές ανακαλύψεις που αφορούν τους κατοπτρικούς νευρώνες και την επικοινωνία δεξιού εγκεφαλικού ημισφαιρίου με το δεξί εγκεφαλικό ημισφαίριο, στις οποίες συναισθηματική, μη - λεκτική και αναλογική σκέψη μοιράζεται ανάμεσα σε φροντιστές και παιδιά (μέσω της φωνητικής επιτόνησης, της έκφρασης του προσώπου και της γλώσσας του σώματος) δημιουργούν την νευρολογική βάση για το φαινόμενο της προβολής (Nancy Mc Williams,2020).

Αναλύοντας τον μουσικό ψυχικό συντονισμό αναμεσά στην μητέρα και το βρέφος της και άρα ίσως και στον αναλυτή με τον αναλυόμενο, προκύπτει ένα ερώτημα που αφορά στον νευροβιολογικό μηχανισμό πίσω από ένα τέτοιο φαινόμενο. Εύλογα κάποιος αναρωτιέται αν οι κατοπτρικοί νευρώνες παίζουν κάποιο ρόλο. Οι κατοπτρικοί νευρώνες ανακαλυφθήκαν από τον νευροφυσιολόγο Giakommo Rizzolatti και την ομάδα του, στα τέλη της δεκαετίας του 1990. Τους περιέγραψε ως νευρώνες που ενεργοποιούνται σε καταστάσεις όπου ένα ζώο (πίθηκοι χρησιμοποιήθηκαν στις έρευνες τους) πράττει αλλά και σε καταστάσεις όπου ένα ζώο παρατηρεί την ίδια πράξη σε έναν άλλον. Το 2002 οι Christian Keysers et al. ανέφεραν ότι και οι άνθρωποι, όπως οι πίθηκοι στα πειράματα τους, κατέχουν ένα κατοπτρικό σύστημα νευρώνων το οποίο ενεργοποιείται ακόμα και στον ήχο μιας πράξης. Πρόσφατες έρευνες με fMRI (λειτουργική απεικόνιση μαγνητικού συντονισμού) υποδεικνύουν ότι υπάρχει ένα πιο εκτενές δίκτυο σε εγκεφαλικές περιοχές που εμφανίζει κατοπτρικές ικανότητες συμπεριλαμβανομένου του σωματοαισθητικού φλοιού . Πιο συγκεκριμένα σε review των Christian Keysers et al. του 2010 αναφέρεται ότι κινητικές αλλά και αισθητικές περιοχές του εγκέφαλου συνεισφέρουν στην αντίληψη μας για τους άλλους μέσω της

προσομοίωσης των πράξεων και συναισθημάτων άλλων ανθρώπων. Περιγράφεται ότι μέρη του σωματοαισθητικού εγκεφαλικού φλοιού ενεργοποιούνται στο θέαμα άλλων ανθρώπων που είτε νιώθουν πόνο, είτε κινούνται είτε τους αγγίζουν. Επίσης προτείνουν ότι υπάρχουν αρκετά στοιχεία που υποδεικνύουν ότι η διέγερση του σωματοαισθητικού φλοιού παίζει σημαντικό ρολό στην ενσυναίσθηση και στην κοινωνική αντίληψη.

Σε έρευνα που έγινε το 2002,οι Evelyne Kohler et al ,μελέτησαν τους εγκέφαλους από πίθηκους προκειμένου να βγάλουν συμπεράσματα για τους κατοπτρικούς νευρώνες. Αναφέρουν ότι οι οπτικοακουστικοί κατοπτρικοί νευρώνες κωδικοποιούν δράσεις ανεξαρτήτως αν αυτές εκτελούνται, ακούγονται η παρατηρούνται. Οι κατοπτρικοί νευρώνες μπορεί να είναι ένα κλειδί για την επικοινωνία μέσω χειρονομιών. Αυτό που έχει ενδιαφέρον είναι ότι οι κατοπτρικοί νευρώνες βρίσκονται σε μια περιοχή ανάλογη αυτής της περιοχής του Broca στον άνθρωπο, σε μια περιοχή που συνδέεται με την γλωσσική παράγωγη δηλαδή . Η πρόσφατη επίδειξη μιας αριστερής - δεξιάς ασυμμετρίας στον προκινητικό φλοιό των πιθήκων, υποδεικνύει ότι η περιοχή της ομιλίας στον άνθρωπο είναι αποτέλεσμα μιας μακριάς εξελικτικής διεργασίας που ξεκίνησε ήδη από τα μη ανθρώπινα πρωτεύοντα είδη. Η ανακάλυψη των οπτικοακουστικών κατοπτρικών νευρώνων σε αυτήν την περιοχή μπορεί να φωτίσει την κατανόηση στην εξέλιξη της ομιλούμενης γλώσσας διότι αυτοί οι νευρώνες έχουν την ικανότητα να αναπαριστούν «περιεχόμενα δράσης» και γιατί έχουν ακουστική πρόσβαση σε αυτά τα περιεχόμενα, χαρακτηριστικό της ανθρώπινης γλώσσας (Evelyne Kohler et al,2002).

Εν κατακλείδι οι κατοπτρικοί νευρώνες υποδεικνύουν την παρουσία ενός εγκεφαλικού συντονισμού αναμεσά σε δυο ανθρώπους ο οποίος μπορεί να αφορά μια κίνηση ή και ένα συναίσθημα. Ίσως δεν είναι απίθανο να υποθέσει κάποιος ότι ένας τέτοιος συντονισμός μπορεί να έχει ιδιαίτερη σημασία στα πλαίσια μιας θεραπευτικής σχέσης προκειμένου να προάγει μια συν-αίσθηση αναμεσά σε ένα θεραπευτικό ζευγάρι. Προτείνεται ότι ίσως παρατηρώντας την μουσικότητα και την προσωδία της φωνής του θεραπευτή αλλά και του θεραπευμένου κάποιος μπορεί να παρατηρήσει στοιχεία που υποδεικνύουν την εγγύτητα σε έναν τέτοιο συντονισμό.

**3) Δι - εγκεφαλικός συγχρονισμός**

Ο διεγκεφαλικός συγχρονισμός αναφέρεται στην συνθήκη όπου οι ρυθμοί του ηλεκτροεγκεφαλογραφήματος δυο ανθρώπων συγχρονίζονται .Το 2010 ο Guillaume Dumas et al, διερευνήσαν τον διεγκεφαλικό συγχρονισμό κατά την κοινωνική αλληλεπίδραση και τον κατέγραψαν ηλεκτροεγκεφαλογραφικά. Σύμφωνα και με πρόσφατες μελέτες (Alejandro Perez et al,2017), μια συνομιλία μεταξύ δυο ανθρώπων προκαλεί έναν εγκεφαλικό συντονισμό αναμεσά τους. Στην έρευνα τους οι Alejandro Perez et al, μελέτησαν την ηλεκτρική εγκεφαλική δραστηριότητα μεταξύ δυο αγνώστων ανθρώπων που συνομιλούν για πρώτη φορά μεταξύ τους και διαπίστωσαν ότι σταδιακά η δραστηριότητα αυτή συγχρονίζεται προκειμένου να επιτρέψει μια σύνδεση μεταξύ των υποκειμένων. Έτσι λοιπόν οι ρυθμοί των εγκεφαλικών κυμάτων του ομιλητή αλλά και του ακροατή προσαρμόζονται σύμφωνα με τις φυσικές ιδιότητες του ήχου των λεκτικών μηνυμάτων της συνομιλίας τους. Αυτό δημιουργεί μια σύνδεση ανάμεσα στους δυο εγκεφάλους που ξεκινούν να εργάζονται μαζί προς ένα κοινό στόχο, αυτόν της επικοινωνίας.

Σε μια προσπάθεια διερεύνησης του πιθανού μηχανισμού μέσω του οποίου η μουσική διάσταση μιας θεραπευτικής σχέσης προάγει την σύνδεση και την επικοινωνία του θεραπευτικού ζεύγους, τίθεται το ερώτημα αν φαινόμενα όπως ο διεγκεφαλικός συγχρονισμός παίζουν κάποιον ρόλο .Ένα δεύτερο ερώτημα που προκύπτει είναι σε τι είδους ήχους τείνουμε να συντονιζόμαστε εγκεφαλικά οι άνθρωποι και σε ποια μουσικά χαρακτηριστικά του ήχου θα μπορούσε να προχωρήσει η έρευνα. Προς αυτήν την κατεύθυνση είναι και η πρόσφατη έρευνα του Luc Arnal,et Al,2019 από το Πανεπιστήμιο της Γενεύης όπου ερευνά τους τραχείς ήχους, συχνότητας 30-150 Hz με την ενίσχυση της συμπεριφοράς αποστροφής μέσω νευρωνικού συγχρονισμού. Χρησιμοποιώντας ενδοκρανιακές μετρήσεις έδειξαν ότι στο άκουσμα ήχων συχνότητας 30-150 Hz ( ήχοι που παράγονται από έναν συναγερμό ή το κλάμα ενός μωρού ) προκαλούν έναν νευρωνικό συγχρονισμό μεγάλης κλίμακας σε περιοχές του εγκεφάλου που σχετίζονται με το αίσθημα αποστροφής. Η αποστροφή λοιπόν σε τέτοιου είδους τραχείς ήχους είναι μέγιστη στην συχνότητα των 40-80 Hz.Οι ερευνητές συσχετίζουν το εύρημα τους με την εξέλιξη της επικοινωνίας στον άνθρωπο και υποθέτουν ότι ο άνθρωπος εξελίχθηκε να αντιδράει με αποστροφή σε τέτοιους ενοχλητικούς ήχους προκειμένου να κινητοποιηθεί και να επιβιώσει. Στην ίδια κατεύθυνση είναι και μια δεύτερη έρευνα από την ίδια ομάδα ερευνητών όπου

μετρήθηκε η ένταση του αισθήματος της αποστροφής (μέσω της ενεργοποίησης του νευρικού συστήματος) σε πατεράδες στο άκουσμα ενός κλάματος μωρού. Βρέθηκε ότι οι νεότεροι πατεράδες εμφάνιζαν πιο αυξημένο αίσθημα αποστροφής από τους μεγαλύτερους ηλικιακά πατεράδες, κάτι που στο παρελθόν είχε βρεθεί να ισχύει και για τις νέες μητέρες.

Οι παραπάνω έρευνες υποδεικνύουν ότι στο άκουσμα συγκεκριμένων ήχων ο εγκέφαλος αντιδράει με την ενεργοποίηση ανάλογων συναισθημάτων είτε ευχάριστων είτε δυσάρεστων. Έτσι λοιπόν σε μια συνθήκη θεραπείας είναι λογικό να αναρωτηθεί κάποιος αν ατομικά χαρακτηριστικά της φωνής του αναλυτή προκαλούν ανάλογα συναισθήματα σε έναν αναλυόμενο, αν δηλαδή κάποιος έχει χαρακτηριστικά προσωδίας μιας πιο τραχύς συχνότητας ομιλίας αν αυτό θα μπορούσε να έχει μια επίδραση ίσως και αποστροφής σε έναν αναλυόμενο ή και το αντίστροφο. Γεννιέται λοιπόν το ερώτημα ποια συγκεκριμένα και μετρήσιμα χαρακτηριστικά της προσωδίας ενός ανθρώπου έχουν ποια μετρήσιμη επίδραση σε έναν άλλο άνθρωπο και πως αυτό μπορεί να έχει μια ιδιαίτερη σημασία σε μια αναλυτική συνθήκη. Προφανώς οι έρευνες σε νευροβιολογικό επίπεδο βρίσκονται ακόμα σε ένα αρχικό στάδιο για να απαντήσουν σε αυτά τα ερωτήματα.

# ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

## Α) Κλινικό παράδειγμα

Ακολουθεί ένα κλινικό παράδειγμα στο οποίο διερευνάται αν μια αλλαγή στην μουσικότητα και πιο συγκεκριμένα στον ρυθμό της ομιλίας του θεραπευτή είχε ως αποτέλεσμα μια αλλαγή στην θεραπευτική σχέση και στην βελτίωση της κλινικής εικόνας του θεραπευόμενου.

*Σε αυτό το σημείο υπήρχε υλικό από μια κλινική περίπτωση ασθενούς, έχει αφαιρεθεί τμήμα της περιγραφής λόγω της αρχής προστασίας προσωπικών δεδομένων.*

Στο συγκεκριμένο κλινικό παράδειγμα, φαίνεται πως κάποια χαρακτηριστικά εξωλεκτικά να έπαιξαν έναν ρόλο σύνδεσης μεταξύ του θεραπευτή και του θεραπευόμενου. Στην αρχή της θεραπείας η δίκη της «μουσικότητα» ήταν σαν να ήταν σε άλλο μήκος κύματος από την δική μου. Σαν να μην μπορούσαμε να συγχρονιστούμε ως θεραπευτικό ζευγάρι. Ο θόρυβος που ένιωθα ότι έκανε με την παρουσία της στο γραφείο με έβαζε σε μια θέση άμυνας και σιωπής απέναντι της. Θα μπορούσε να πει κάποιος ότι η σχέση μας στην αρχή της θεραπείας θύμιζε μια σχέση μητέρας - παιδιού, στην οποία η μητέρα δυσκολεύεται να συντονιστεί στις απαιτητικές ανάγκες του παιδιού. Φάνηκε πως η τροποποίηση της στάσης μου σε μια πιο ενεργητική, ίσως και υποστηρικτική θέση να έπαιξε σημαντικό ρόλο στην πορεία της θεραπείας. Ο ρυθμός της ομιλίας μου έγινε πιο γρήγορος ,οι παρεμβάσεις μου αυξήθηκαν και οι εξωλεκτικές μου εκφράσεις έγιναν πιο ζωντανές. Ήταν σαν να άλλαξα με αυτόν τον τρόπο τον μουσικό τόνο της επικοινωνίας μας και αυτό να συντονίστηκε καλύτερα με τον δικό της τόνο που ήταν ήδη πιο «θορυβώδης». Με αυτήν τη τροποποίηση και σύνδεση άλλαξε η ατμόσφαιρα της θεραπευτικής μας σχέσης και ήταν σαν να τέθηκε εκ νέου ένα επίπεδο εμπιστοσύνης, αποδοχής και ασφάλειας για την ίδια προκειμένου να μειωθούν οι άμυνες της και να μπορέσει να εργαστεί προς μια ψυχαναλυτική κατεύθυνση. Με πιο απλά λογία αυτό που άλλαξε στην θεραπεία από την πλευρά του

θεραπευτή δεν είναι το τι λεγόταν αλλά ο τρόπος που λεγόταν που επέτρεψε σιγά σιγά να δοθεί ο χώρος για να αυξηθούν οι παρεμβάσεις και να κυριαρχήσει μια λεκτική ανταλλαγή μεταξύ μας. Η αλλαγή στην μουσικότητα του θεραπευτή είναι σαν να έφερε μια αλλαγή και στην μουσικότητα της θεραπευόμενης. Πιο συγκεκριμένα η αλλαγή στην δική μου μουσικότητα έφερε καταρχάς ένα πλαίσιο ασφάλειας και εμπιστοσύνης και στην πορεία της θεραπείας θα έλεγε κανείς ότι είναι σαν η δική της μουσικότητα να πλησίασε την δική μου. Ήταν σαν να υπήρξαν δυο στάδια στην θεραπεία, στο πρώτο έγινε μια αλλαγή σε μουσικό επίπεδο για να την πλησιάσω και ακολουθήσε μια αλλαγή δική της για να με πλησιάσει. Σαν να υπήρχε δηλαδή μια αμοιβαία ασυνείδητη προσπάθεια να συγχρονιστούμε εγκεφαλικά προκειμένου να μπορέσουμε να μιλήσουμε στην ιδία γλώσσα σε μια μουσική διάσταση. Η δική της αλλαγή θα φαινόταν από τον πιο αργό ρυθμό ομιλίας της, από τις μεγαλύτερες παύσεις που θα άντεχε και από την χρήση ίσως λιγότερων χειρονομιών για να εκφραστεί μέσα στην θεραπεία. Η προσωδία της φωνής της θα μου ακουγόταν πιο συμπαθητική στην πορεία της θεραπείας και λιγότερο επιθετική. Η θεραπεία συνεχίστηκε σε αυτό το «νέο μουσικό επίπεδο» ανάμεσα μας και ολοκληρώθηκε με μια ύφεση της κλινικής της συμπτωματολογίας αλλά και με μια αμφιθυμία από την πλευρά της ως προς την θεραπεία. Η ίδια ανέφερε ότι ένιωσε βοηθητική την θεραπεία αλλά και ότι είχε ανάγκη να «ξεκουραστεί ψυχικά από μια διαδικασία έκθεσης» που ένιωθε ότι την είχε βάλει η θεραπευτική διαδικασία.

Ως προς την οργάνωση της προσωπικότητας της η ίδια ενώ παρουσίαζε μια καλα οργανωμένη νευρωσική πλευρά της, λειτουργούσε αρκετά συχνά με μια πρώιμη στοματική πλευρά η οποία δυσκολευόταν να συμβολοποιήσει. Πολύ συχνά η θεραπεία είχε μια αίσθηση απλής εκφόρτισης - εκκένωσης των συναισθημάτων της και δυσκολίας συμβολοποίησης αυτών μέσω της γλώσσας. Εμφανής ήταν και η ανεπαρκής ανοχή της στην ματαίωση, ειδικά όσον αφορά τις συνεδρίες προς την εκπνοή του χρόνου της θεραπείας όπου έπρεπε να την διακόψω για να ολοκληρωθεί η θεραπεία , κάτι που φαίνεται να την ενοχλούσε ιδιαίτερα και να το βίωνε τραυματικά. Η ψυχική της λειτουργία στην αρχή της θεραπείας κυριαρχείται από μια αδυναμία να μειωθούν οι εντάσεις των συναισθημάτων, τα οποία φαίνονται να μην επηρεάζονται από τις σκέψεις. Η σκέψη της στο αρχικό στάδιο της θεραπείας ήταν μονοδιάστατη και δεν δημιουργούσε συνειρμούς, χαρακτηριστικό μη νευρωσικών προσωπικοτήτων. Η θεραπευόμενη εμφάνιζε πρώιμα χαρακτηριστικά στοματικότητας τα οποία σε

συνδυασμό και με ένα πρώιμο τραύμα της απουσίας της μητέρας της, παραπέμπουν ίσως σε μια τάση δική της να διαμορφώνει ανασφαλείς δεσμούς με άλλους όπως έχει περιγράφει στο παρελθόν από τον Bowlby. Αν θεωρήσει κάποιος ότι η θεραπευτική σχέση έχει μια διάσταση διορθωτικής εμπειρίας ,η αλλαγή που έγινε από την στάση του θεραπευτή συμβολίζει ίσως και μια πιο έντονη παρουσία μια μητέρας που υπήρξε στερητική και που προτίθεται να δημιουργήσει μια πιο ασφαλής σχέση πια.

Είναι γνωστό ότι ασθενείς στους οποίους υπερτερούν μη-νευρωσικά στοιχεία στην προσωπικότητα και χρησιμοποιούν πιο πρώιμες άμυνες, εμφανίζουν ψυχικά ελλείματα και διαταραγμένη ικανότητα αναστοχαστικής λειτουργίας. Επίσης έχει φανεί ότι μια τροποποίηση της στάσης του αναλυτή σε μια πιο ενεργητική - υποστηρικτική στάση βοηθάει στην δημιουργία και εδραίωση της θεραπευτικής σχέσης – συμμαχίας με αυτούς τους ασθενείς. Μέσω της μουσικής διάστασης παρατηρείται ότι αλλαγές , είτε προς κάτι πιο ενεργητικό είτε προ μια στάση μεγαλύτερης ουδετερότητας και σιωπής μπορεί να οδηγήσουν σε έναν επαναπροσδιορισμό της σχέσης. Όσον αφορά το κλινικό παράδειγμα και με πιο απλά λόγια ,υποδεικνύεται ότι όταν ο θεραπευόμενος λειτουργεί με πιο ανώριμα στοιχεία στην οργάνωση της προσωπικότητας του, η πιο ενεργητική θέση του θεραπευτή δηλαδή μια αυξημένη συχνότητα παρεμβάσεων, σε συνδυασμό με έναν αργό καθησυχαστικό τόνο φωνής βοηθάει στο να δημιουργηθεί ίσως ένας καλύτερα συντονισμένος δεσμός.

## Β) Συμπεράσματα – Συζήτηση

Σε αυτήν την εργασία έγινε μια προσπάθεια να παρατεθούν ψυχαναλυτικές και νευροβιολογικές προσεγγίσεις στο φαινόμενο της μουσικότητας . Φαίνεται ότι μικρή σημασία έχει δοθεί ακόμα σε τέτοιου είδους έρευνες και τα ευρήματα βρίσκονται σε ένα αρχικό στάδιο. Υπάρχουν αρκετές αναφορές ψυχαναλυτικά για μια μουσική διάσταση στην θεραπευτική σχέση που παραπέμπουν σε μια πρώιμη προλεκτική σχέση ανάμεσα στο βρέφος και τον φροντιστή του. Οι περισσότερες από αυτές δίνουν έμφαση στο γεγονός ότι η μουσική διάσταση θέτει την βάση πάνω στην οποία θα οικοδομηθεί αργότερα ο λόγος και θα αναπτυχθεί η σχέση δυο ανθρώπων. Ακόμα και οι νευροβιολογικές έρευνες σε ζώα αναδεικνύουν την επικοινωνία μέσω χειρονομιών και ήχων ως μια απαραίτητη προϋπόθεση μέσω της οποίας προάγεται η επιβίωση και η εξέλιξη των ζωών αλλά και των ανθρώπων.

Ο άνθρωπος ως κοινωνικό ον, ευδοκιμεί μέσω της διαμόρφωσης σχέσεων με άλλους ανθρώπους. Φαινόμενα που υπάρχουν σε κάθε ανθρώπινη σχέση παρατηρούνται και σε μια θεραπευτική σχέση. Η σχέση αυτή προκειμένου να είναι ωφέλιμη προϋποθέτει ότι πρέπει να υπάρχουν αρκετά στοιχεία σταθερότητας και πλαισίου. Μέσα λοιπόν σε ένα σταθερό πλαίσιο μιας θεραπευτικής σχέσης δίνεται ο χώρος για να παρατηρηθούν διάφορα φαινόμενα ανάμεσα στο θεραπευτικό ζευγάρι. Η διάσταση της μουσικότητας μπορεί να αφορά και το πλαίσιο αλλά και την μεταβιβαστική - αντιμεταβιβαστική σχέση στην θεραπεία. Αναφέροντας το πλαίσιο θα μπορούσε να σκεφτεί κάποιος ότι η προσωδία της φωνής του θεραπευτή έχει έναν ρολό μιας επαναληπτικότητας και σταθερότητας μέσα από τα ατομικά χαρακτηριστικά του θεραπευτή που συνεισφέρει ίσως σε ένα αίσθημα ασφάλειας από τον θεραπευόμενο. Ως προς την έννοια της μεταβίβασης - αντιμεταβίβασης, η μουσικότητα αναδεικνύει την μοναδική σχέση κάθε θεραπευτικού ζεύγους ως προς τα ασυνείδητα συναισθήματα που αναδύονται από τον καθένα μέσα στην θεραπευτική σχέση.

Η έννοια της μουσικότητας ψυχαναλυτικά μπορεί να προσεγγιστεί σε πολλά επίπεδα πέραν της αναφοράς σε ένα προ-λεκτικό στάδιο. Πιο συγκεκριμένα με την έννοια της μουσικότητας αναφερόμαστε και στον συναισθηματικό πυρήνα μιας επικοινωνίας. Έτσι για παράδειγμα όπως ένας θεραπευτής θα χαρακτηρίσει την απουσία της προσωδίας σε έναν ψυχωτικό ασθενή και θα την συνδέσει με ένα επίπεδο συναίσθημα,

είναι προφανής η σύνδεση των μουσικών στοιχείων της φωνής με μια συναισθηματική δόνηση. Η μουσικότητα μπορεί να συνδέεται και με την διαίσθηση ενός αναλυτή για παράδειγμα, ο οποίος θα είναι ευαισθητοποιημένος στο να αντιληφθεί αλλαγές στον μουσικό τόνο του θεραπευόμενου του ή και αντίστροφα, με αυτό να υποδηλώνει κάτι σημαντικό για την θεραπεία. Η μουσικότητα μπορεί να αναφέρεται και στην αρμονία ή και δυσαρμονία σε ένα θεραπευτικό ζευγάρι, μια κατάσταση που μπορεί να είναι δύσκολο να εντοπιστεί ακόμα και στην εποπτεία μιας θεραπείας, μιας και ο επόπτης δεν ακούει το υλικό μιας αναλυτικής συνεδρίας. Τέλος η μουσικότητα στην αναλυτική σχέση μπορεί να αναφέρεται και στην μουσική της φωνής του αναλυτή ή του αναλυόμενου που εκφράζει μια προ-λεκτική, βρεφική ποιότητα η οποία συνοδεύει, εμπλουτίζει και εμβαθύνει την συνειδητή λεκτική επικοινωνία (Grier, 2019).

Στην ψυχαναλυτική προσέγγιση της μουσικότητας αναδεικνύεται η σχέση μητέρας - βρέφους ακόμη και από την προ-γεννητική περίοδο. Οι νευροβιολογικές έρευνες, αν και ακόμα σε αρχικό στάδιο, ακολουθούν να επιβεβαιώσουν ότι σε ένα επίπεδο εγκεφαλικού συντονισμού φαίνεται να ανακαλύπτονται οι μηχανισμοί μέσω των οποίων φαινόμενα μουσικότητας μπορούν να αρχίσουν να κατανοούνται. Πολλά ερωτήματα προκύπτουν σε σχέση με το σε τι ερεθίσματα ο ανθρώπινος εγκέφαλος ανταποκρίνεται συντονιζόμενος και πιο συγκεκριμένα σε ποια μουσικά χαρακτηριστικά αυτών των ερεθισμάτων. Μεγάλο ενδιαφέρον εμφανίζουν οι τελευταίες έρευνες που αναδεικνύουν μια σύνδεση μεταξύ δυο ανθρώπων είτε σε επίπεδο νευρώνων (κατοπτρικοί νευρώνες) είτε σε επίπεδο ολόκληρου του εγκεφάλου. Φαίνεται ότι στο μέλλον θα απαντηθούν ερωτήματα σε σχέση με το σε τι βαθμό οι άνθρωποι συντονίζονται ή και αποσυντονίζονται, σε τι καταστάσεις, από τι εξαρτάται και σε τι βοηθάει αυτή η λειτουργία.

Μέσω του κλινικού παραδείγματος, ο σκοπός ήταν να αναδειχθεί μια δυσκολία στην θεραπευτική σχέση σε ένα επίπεδο μεταβίβασης - αντιμεταβίβασης και η αντίστοιχη μουσική διάσταση αυτού. Φάνηκε ότι η μουσική διάσταση της επικοινωνίας στο κλινικό παράδειγμα είναι κάτι το οποίο μεταλλάσσεται μέσα στην θεραπευτική σχέση και στο οποίο αν ο θεραπευτής δείξει μια ευαισθησία, μπορεί να το χρησιμοποιήσει ανάλογα. Στο παράδειγμα δίνεται έμφαση το πώς τέτοιου είδους φαινόμενα μπορεί να έχουν καταλυτικό ρόλο στην θεραπεία είτε προάγοντας την είτε ωθώντας την προς μια όχι τόσο θετική κατεύθυνση. Η μουσική διάσταση εδώ μπορεί να παραπέμπει και σε μια πρώιμη σχέση μητέρας παιδιού σε ένα επίπεδο ανασφαλούς πρόσδεσης σύμφωνα

και με την θεωρία πρόσδεσης του Bowlby. Ανασφαλείς δεσμοί σχέσεων σε θεραπευόμενους ίσως δημιουργούν και την αντίστοιχη δυσκολία διαμόρφωσης σχέσεων και σε μια θεραπεία. Μια υπόθεση είναι ότι ο θεραπευτής μπορεί ασυνείδητα να παίρνει την μορφή ενός φροντιστή που θα απογοητεύσει και δεν θα είναι σταθερός στην παρουσία του. Ίσως τα μουσικά χαρακτηριστικά της θεραπείας σε μια τέτοια συνθήκη να αναδεικνύουν μια τέτοια κατάσταση και οπότε μια τροποποίηση να βοηθήσει στο κτίσιμο ενός ασφαλούς δεσμού ανάμεσα στο θεραπευτικό ζεύγος.

Εν κατακλείδι, ο σκοπός αυτής της εργασίας ήταν να φωτίσει την έννοια της μουσικότητας στην θεραπευτική σχέση και να συνδέσει ψυχαναλυτικές έννοιες με νευροβιολογικά ευρήματα. Ίσως μια τέτοια προσπάθεια να ήταν αρκετά δύσκολη μιας και τα χαρακτηριστικά της μουσικής διάστασης είναι ποίκιλα και εξαρτώνται από πολλούς παράγοντες. Οι ψυχαναλυτικές θεωρίες που αφορούν οτιδήποτε μουσικό στην θεραπεία παρουσιάζουν ποικιλομορφία και είναι ίσως δύσκολο να συνδεθούνε άμεσα με νευροβιολογικά ευρήματα παρότι φαίνεται ότι και οι δυο επιστήμες τείνουν να συγκλίνουν στον πυρήνα της βασικής έννοιας της μουσικότητας. Όπως αναφέρει και ο Francis Grier στο άρθρο του σημαντικό είναι να κρατήσει κάποιος ότι σε μια κοινωνία που δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην νόηση και στον ορθολογισμό ίσως χρειάζεται η εξέλιξη ενός διαισθαντικού, δεκτικού «αυτιού» προκειμένου να ανιχνευθεί η μουσική διάσταση σε μια θεραπευτική σχέση.

# Βιβλιογραφία


Anzieu, D. (1974), “Le moi-peau”, Nouvelle Revue de Psychoanalyse, 9:195-208

Anzieu, D. (1979), “The sound image of the Self”. The international Review of Psycho-Analysis 6:23-26.

Arnal, Luc, et al., (2019), “The rough sound of salience enhances aversion through neural synchronization”, Nature Communications, vol.10, no.1, p.3671

Bateson, M. (1979), “The epigenesis of conversational interaction: a personal account of research development”. In Before speech: The beginning of Human Communication, ed. M.Bullowa. London: Cambridge University Press.

Bion, W.R., (1962), “The psychoanalytic Study of Thinking”. The international Journal of psychoanalysis 43:306-310.

Bion, W.R., (1977), “Two papers: The Grid and the Caesura”, London: Karnac

Birksted-Breen, D. (2009), “Reverberation time, Dreaming and the Capacity to Dream”.IJP 90 (1):35-51

Birksted-Breen, D. (2012), “Taking time: The tempo of psychoanalysis.” The international journal of psychoanalysis 93 (4):819-835

Birksted-Breen, D. (2019), Pathways of the unconscious: when the body is the receiver/instrument

Black, D.M. (2004), “Sympathy Reconfigured: Some Reflections on Sympathy, Empathy and the Discovery of Values”. Int. J. Psycho-Anal., 85 (3):579-596

Darwin, C. R. (1872), “The expression of the emotions in man and animals”, London: John Murray. 1st edition.

De Casper AJ, Fifer WP (1980), “Of human bonding: Newborns prefer their mothers’ voices.”, Science 208:1174-6

Di Pellegrino, G.; Fadiga, L.; Fogassi, L.; Gallese, V.; Rizzolatti, G (1992). "Understanding motor events: a neurophysiological study". Experimental Brain Research. 91 (1): 176–180.

Dumas G., et al., (2010), “Inter-brain synchronization during social interaction”, PLos ONE 5(8): e12166.

Feldman, R. et al, (2011), “Mother and infant coordinate heart rhythms through episodes of interaction synchrony”, Infant Behav, 34 (4):569-77

Fonagy, I., (2001),“Languages within language. An evolutive approach. Foundations of Semiotics 13.” John Benjamins, Amsterdam / Philadelphia.

Freud, S. (1912), “Recommendations to physicians practicing psycho-analysis.” SE 12.

Freud, S. (1926), “Inhibitions, Symptoms and Anxiety.” S.E.20.

Gallese, V., (2001). "The "Shared Manifold" hypothesis: from mirror neurons to empathy". Journal of Consciousness Studies. 8: 33–50.

Gallese, V., (2003), “The manifold nature of interpersonal relations: the quest for a common mechanism”, Philos Trans R Soc Lond B Biol Sci 358:517-28

Gelso, C. J. (2011). “The real relationship in psychotherapy: The hidden foundation of change.”, American Psychological Association Press

Godfrind, J., (1993), “Les deux courants du trasfert”, Paris: PUF

Greenson, R. R. (1967). “The technique and practice of psychoanalysis (Volume 1).” Madison, CT: International Universities Press.

Grier, F. (2019). “Musicality in the consulting room.” Int. J. Psycho-Anal., 100(5):827-851.

Joseph R., (1996), “Neuropsychiatry, neuropsychology and clinical neuroscience: Emotion, evolution, cognition, language, memory, brain damage and abnormal behavior”, 2nd edition, Baltimore, MD:Lippincott Williams & Wilkins.864p.

Jung, C.G. (1973), “In Letters, Volume I,1906-1950, eds. G.Adler and A. Jaffetrans, trans. R.F.C .Hull. Princeton, NJ: Princeton University Press

Keysers C. et al (2002), “Hearing Sounds, Understanding Actions: Action Representation in Mirror Neurons”, Science 297(5582):846-8

Keysers C. et al, (2010), “Somatosensation in social perception.” Nature Reviews Neuroscience 11(6):417-28

Kohler E. et al, (2002), “Hearing sounds, Understanding Actions: Action Representation in Mirror Neurons”, Science 297, 846

Kolata G., (1984), “Studying learning in the womb”, Science 225:302-3

Maiello, S. (1995), “The sound object: A hypothesis about Prenatal Auditory Experience and Memory”, Journal of Child psychotherapy 21(1):23-41.

Mancia, M., (1981), “On the beginning of mental life in the foetus”, Int J Psychoanal 62: 351-7

Mancia, M., (2003), “Implicit memory and unrepressed unconscious: Their role in creativity and transference”, Isr Psychoanal J 3:331-49

Mancia, M. (2006), “Implicit Memory and Early Unrepressed Unconscious: Their role in the Therapeutic process”, IJP 87 (1):83-103

Marwick H. and Murray L., (2009), “The effects of Maternal on the “musicality” of infant-directed speech and conversational engagement”, in Communicative Musicality: Exploring the basis of human companionship, eds. S. Malloch and C. Trevarthen. Oxford: Oxford University Press

Mc Williams N., (2020), “Projection”, https://www.britannica.com/science/projection-psychology

Meares, R. (2012), “A dissociation Model of Borderline Personality Disorder.” New York: W.W.Norton

Mehler J. et al., (1978), “Infant recognition of Mother’s voice”, Perception 7:491-7

Perez, A. et al., (2017), “Brain-to-brain entrainment: EEG interbrain synchronization while speaking and listening”, Scientific Reports 7, Article number:4190

Panksepp, J. and C. Trevarthen, (2009), “The neurosciences of emotion in music”. In Communicative Musicality,edited by S. Malloch and C. Trevarthen,105-146, Oxford:Oxford University Press.

Pickering, J. (2015), “Acoustic Resonance at the Dawn of Life: Musical Fundamentals of the Psychoanalytic Relationship”, Journal of Analytical Psychology 60 (5):618-641

Prechtl, H.F.R. (1989), “Fetal behaviour”, In A. Hill and J. Volpe(eds) Fetal Neurology. New York: Raven Press

Rizzolatti G., Fabbri-Destro M. (2010), "Mirror neurons: from discovery to autism". Experimental Brain Research. 200 (3–4): 223–37

Schneider, M. (1960), “Le role de la musique dans la mythologie et les rites des civilisations non europeennes.” Paris: Gallimard

Siegel DJ., (1999), “The developing mind: Toward a neurobiology of the interpersonal experience.”, New York, NY: Guilford.394 p.

Stern, D.N., (1985), “The interpersonal world of the infant: A view from Psychoanalysis and Developmental Psychology.”, New York: Basic Books.

Ting Li et al., (2018), “Explaining individual variation in paternal brain responses to infant cries”, Physiol Behav.,193 (PtA): 43-54

Tomatis, A. (1981), “La nuit uterine”, Paris: Editions Stock

Trehub S.E. et al., (1993), “Music and Speech processing in the first year of life”. Advances in Child Development and Behaviour, 24,1-35.

Trehub, S. E. (2006), “Infants as musical connoisseurs.” In G. McPherson (Ed.), The child as musician (pp. 33-49). Oxford: Oxford University Press

Trevarthen, C., (1998), “The Concept and Foundations of Infant Intersubjectivity.” In: Braten, S., Ed., Intersubjective Communication and Emotion in Early Ontogeny, University Press, Cambridge, 15-46.

Whitebook, J., (2017), “Freud: An Intellectual Biography.”, Cambridge: Cambridge University Press.

Winnicott, D. W., (1953), “Transitional objects and Transitional Phenomena-A study of the first Not-Me Possession”, The international journal of Psychoanalysis 34:89-97.

Winnicott, D. W., (1971), “Playing and reality.”, London: Penguin

Σακελλαρόπουλος Π, Λαζαράτου Ε., (2001), «Σχέσεις μητέρας - παιδιού τον πρώτο χρόνο της ζωής», Εκδόσεις Παπαζήση